İSLAM DÜNYASININ ZAYIFLAMASI VE OSMANLILAR

1500'lerle birlikte Batı'nın yükselmesi ve 19. yüzyılın ortalarında dünya üstünlüğünü eline geçirmesi İslam dünyasında ve genel olarak Asya'da bir "düşüş" dönemidir. Hemen hemen dünyanın dört köşesi, Batı'nın siyasal, ekonomik ya da kültürel üstünlüğü altına girdiğine göre, İslam dünyası ve onun en güçlü ve belki de tek bağımsız devleti olan Osmanlılar da bu düşüşten nasiplerini alacaklardır.

İslam Dünyasının Gerileme Nedenleri:

600-1000 yılları arasında en parlak dönemini Arap unsuruyla yaşayan İslamiyet'in, 16. yüzyılın sonlarına kadar Türklerle en geniş sınırlarına ulaştığı ve en güçlü dönemine girmiştir. Ancak, 16. yüzyılla birlikte İslam dünyasının bu üstünlüğünün kalktığına, daha sonraki yüzyıllardaysa gerilediğine tanık oluyoruz.

Neden?

Bu kadar geniş çaplı bir olayın nedenlerinin ne denli karmaşık ve çok sayıda olabileceğini de görmüş bulunuyoruz. Burada, uzun vadede önemli görülen nedenler genel birkaç kategori içinde verilmeye çalışılacaktır. İslam dünyası 16. yüzyılda bazı iç ve dış sorunlarla karşılaştı. Genel olarak İslam dünyası ve özel olarak Osmanlı Devleti bunların etkilerinden uzun süre kurtulamayacaktır. Bazı ülkelerinse hâlâ kurtulmuş oldukları söylenemez.

İslam dünyasına karşı İberik yarımadasının 16. yüzyılda Akdeniz, Atlantik ve Hint okyanuslarından gösterdiği tepki, uzun vadeli ve önemli sonuçlar doğurmuştur. Daha önce de gördüğümüz gibi, Portekiz, 16. yüzyıldan önce Batı ve Doğu Afrika kıyı şeridine egemen oldu ve sonra güney denizlerine inerek bölgedeki İslam ticaretini baltalamaya başladı. İspanya ise, 1492'de Granada'yı eline geçirdi ve 16. yüzyılın başında Kuzey Afrika'da Müslümanlarla çatıştı. Ama 16. yüzyıl boyunca Akdeniz'de yine de Osmanlı donanması egemen kaldı. Osmanlılar aynı başarıyı Hint Okyanusu'nda gösteremediler ve bölgede Portekiz'in üstünlüğünü bozamadılar. Zamanla, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda deniz egemenliği Hollanda, Fransa ve İngiltere'ye geçti.

Bu devletler denizlerdeki başarılarını bir bakıma Osmanlılara borçlu sayılabilirler. Osmanlılar bu devletleri Portekiz ve İspanya'nın yarattığı ani tehdide karşı birer denge unsuru olarak gördüklerinden, 16. yüzyıldan başlayarak, özellikle Fransa ve İngiltere'ye çeşitli ticaret kolaylıkları sağladılar. Ani askeri tehdit ortadan kaldırılıyordu, ama aynı zamanda uzun vadede daha da yıkıcı olacak ekonomik tehdidin tohumu da atılıyordu. Fransa ve İngiltere'yi bu ticaret anlaşmalarına iten ekonomik nedenlere daha önce değinilmişti. Ayrı amaçlarla hareket eden devletlerin çıkarları bir noktada birleşince, ortaya bir dizi anlaşma çıktı. **1535'te Fransa'ya ticaret ayrıcalıkları sağlandı. İngiltere'nin "Levant" Ticaret Şirketi 1580'de benzer ayrıcalıklar aldı.** O dönemde belki **"zararsız ve önemsiz"** gibi görünen ve bir Avrupa devletinin üstünlüğüne karşı koymak için başka bir Avrupa devletine verilen bu ticari kolaylıklar (sonraki dönemlerin kapitülasyonları) Avrupa'nın gelecek hâkimiyetinin temelini oluşturdu. **17. yüzyılın sonlarına doğru Fransa, İngiltere ve Hollanda gemileri Osmanlı limanlarından uzak mesafeli ticareti ellerine geçirmiş oldular.** Bu olumsuz sonucun oluşmasında, Osmanlı devletindeki tüccarların toplumsal yapı içindeki olumsuz şartlardan etkilenmelerinin de payı vardır. **Osmanlı tüccarları ticari çıkarların gerektirdiği esnekliği anlamayan asker ve yöneticilere bağlı durumdaydılar.** Önce de görüldüğü gibi, Doğu toplumlarında merkezi otorite, toprak sahiplerinin yanında tüccarlara da kendine bağlı birer hükümet uzantısı gözüyle bakmıştır. Hem Batı Avrupalı tüccarın devletten gördüğü destek, hem de Doğu'da ticaretin teşvik edilmesi gereken bir uğraş olarak devletin öncelikleri listesinde ön sırayı bir türlü alamaması, Osmanlı tüccarlarını büyük çaplı ve uzun mesafeli ticarette Avrupa ile rekabet edemez duruma getirdi. Üstelik, 16. yüzyılda İslam dünyasında **"aracı"**nın baharat ticaretinden elde ettiği kâr da kaldırıldı. Bu ve uzun mesafeli ticaretin Avrupa devletlerinin eline geçmesi, modern zamanlarda İslam dünyasının başarısızlığının temel nedeni sayılmalıdır.

Ama, 1700'lerde, Avrupa ticaret gücünün uzun vadeli sonuçları kimse tarafından açıkça görülemezdi. Çünkü, bu tarihlere gelindiğinde, Osmanlıların başarılı deniz savaşları sonucu, Akdeniz'de îberik yarımadasının tehdidi ortadan kaldırılmıştı. Ayrıca, Hint Okyanusu'nun hiç olmazsa kuzeybatı kıyılarında aynı yarımadanın üstün duruma geçmesi kısa süreli olarak engellenebilmişti.

Üstelik, Batı Avrupa ticareti henüz Osmanlı devletinin iç bölgelerine sokulamamıştı. Dolayısıyla, **Osmanlılar, kendilerine şimdiye kadar güç vermiş olan eski yönetim modeli ve anlayışından ayrılmayı, belki o dönemde, biraz da haklı olarak düşünemediler. Eski yöntemler gelecekte de işleyebilirdi. Ortaçağda Haçlı Seferleri nasıl uzun vadede başarısız olmuş, İslam gücü galebe çalmışsa, şimdiki Batı "saldırısı" da başarısız olmuştu. Kısaca, paniğe kapılmak, reform yapmak ve Müslümanların temel üstünlüğünden kuşku duymak için neden yoktu. Osmanlı devleti bugününden memnun, yarınından ümitli bir hareketsizlik içine girdi.**

İslam dünyasının 16. yüzyılın sonlarıyla birlikte gerilemesi üzerinde etkili olan ikinci faktör, Avrasya kıta kütlesinde Rusya'nın güçlü bir devlet olarak ortaya çıkması ve bunun sonuçlarıdır. Rusya, 16. yüzyılın ortalarında, bundan önceki kısımda görüldüğü gibi, Kazan ve Astragan hanlıklarını eline geçirmişti. Bunun sonucunda tüm Volga bölgesi Rus yerleşim ve ticaretine açıldı. Sonra, büyük sorun oluşturan Kazaklar da Rus denetimi altına girince, Ruslar Ukrayna bölgesinde rahatladılar ve arkalarından emin olarak Urallar'ı geçtiler. Öncü tüccar ve serüvenciler Rus gücünü Urallar'ın doğusunda da yerleştirmeye başladılar. Ruslar, bölgenin zengin doğal kaynaklarından yararlanarak, 1638'de Pasifik Okyanusu'na kadar dayandılar.

Rusya'nın Asya'daki bu başarılarının İslam dünyası açısından uzun vadeli önemli sonuçları oldu. Çin sınırından başlayıp, bugünkü Pakistan, Afganistan ve İran'dan geçerek, Osmanlılarla birlikte Tuna'ya kadar uzanan İslam dünyasının kuzey sınırları 16. ve 17. yüzyıllarda önemli ölçüde daraldı ve üstün Rus gücü karşısında zayıf kaldı. İşte, ilerde görüleceği gibi, Hıristiyanlarla doğrudan temasta bulunulan Avrupa'da ve Akdeniz'de İslamiyet zaferler kazanırken ya da en azından elinde bulunanı korurken, Doğu Avrupa ve Asya'daki bu kayıplar, İslam dünyasının ilk gerileme işaretleri oldu.

SÜNNİ-ŞİÎ ÇATIŞMASI VE BUNUN UZUN VADELİ SONUÇLARI DA İSLAM DÜNYASININ ZAYIFLAMASINA YOL AÇAN UNSURLAR ARASINDADIR. Halifeliğin Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin damadı Hz. Ali'den geldiğini savunan Şiilik ile Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın meşruiyetini kabul eden Sünnilik arasındaki bölünme, önceleri kitlesel ve açık bir çatışma biçiminde değildi. **Ayrıca, zamanla Sufilik gibi çok çeşitli bölüntülerin ortaya çıkmasıyla, bu temel bölüntü çok karmaşık bir hale geldi ve keskinliğini de yitirdi.** 15. YÜZYILDA OSMANLILARDA SÜNNİLİK RESMİ DEVLET DİNİ OLDU. Ama, önce de değinildiği gibi, kuruluş döneminin büyük hoşgörü havası içinde, Osmanlılar hemen hemen hiçbir dinsel bölüntü ile ilişkilerini ve bağlarını bozmamışlardı. Derviş cemaatleri gibi İslamiyet'in farklı yorumlarının coşkun dinsel heves ve heyecanları, Osmanlıların kuruluş sağlamlığında ve genişlemesinde çok etkili olmuştu.

16. yüzyılın hemen başında, İslam dünyasındaki bu dinsel ve dolayısıyla siyasal denge bozulmaya başladı. 1500'de Hazar Denizi'nin güneyinde bağnaz bir Şii topluluğu, **İsmail Safavi**'nin önderliğinde önemli bir güç haline geldi. İsmail Safavi, savaşkan ve güçlü bir orduyla Tebriz'i ele geçirerek kendini **"İran Şahı"** ilan etti. 1506'da tüm İran Platosu, 1510'da ise Bağdat ile bugünkü Irak'ın büyük bir bölümünü denetimi altına aldı. **Bu başarıların gizi, İsmail Safavi'nin çevresinde toplanan askerlerin, kuşaklar boyu yeraltında Şii propagandası ile koşullandırılmaları sonucu elde ettikleri dinsel bağnazlıktır.** İŞTE, BU NOKTADAN SONRA İSLAM DÜNYASI İÇİNDE ŞİİLER HESABA KATILMASI GEREKEN BİR GÜÇ HALİNE GELDİLER. O kadar ki, 1514'te Şah İsmail'in kışkırtmaları sonucu Anadolu'da bile Osmanlılara karşı ayaklanmalar başladı.

Bu tarihe kadar, sürekli batı yönünde Avrupa ve Akdeniz çevresine seferler yapan ve Anadolu yarımadası dışındaki topraklara büyük bir ilgi göstermeyen Osmanlıların dikkatlerinin bir bölümü doğuya çevrildi. Osmanlı gücündeki bu bölünmenin ne gibi sonuçlar doğurduğunu ya da eğer bu ayaklanmalarla Osmanlı gücü, enerjisi ve dikkati batıdan çevrilmemiş olsaydı burada nereye kadar genişleyebileceklerini kesin çizgileriyle görmek olanaksızdır. Ancak, Şii ayaklanmasının neden olduğunu söyleyebileceğimiz doğu seferleri sonucu, Osmanlıların nüfus bileşimini değiştirmiştir. Belki, devletin bünyesindeki bu değişiklik, **Abbasilerden sonra çürümeye başlayan Arap-İslam toplumsal dokusunun Osmanlıların yapısı içine girmesi ve Osmanlıların şimdi hem batı hem de doğu yönünde genişlemeye başlaması, ilerde karşılaşılacak güçlüklerin ilk belirtileri oldu.**

Osmanlı Sultanı I. Selim'in (Yavuz), Şii ayaklanmasını bastırmak ve doğudaki Şah İsmail tehdidini ortadan kaldırmak için büyük bir ordu toplaması gerekti. Anadolu'daki ayaklanmaları bastırdıktan sonra, 1514'te Çaldıran'da Osmanlı topçusunun gücü Safavi bağnazlığına galebe çaldı.

Ama, yeniçeriler arasındaki huzursuzluğun sonucu olarak Sultan, Şah İsmail'in gücünü tam ortadan kaldırmadan geri dönmek zorunda kaldı. **Böylece, 16. yüzyıl boyunca Safavi devleti, İslam dünyasında rahatsız edici ve zayıflatıcı bir unsur olarak kaldı.** Hele, bölgenin kuzeyinde kendini giderek hissettiren Rus gücüne karşı İslam'ın ortak hareketinin önem kazandığı bir dönemde bu bölünmüşlük uzun vadede daha da zayıflatıcı oldu.

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, 17. yüzyılda, hangi ölçüte vurulursa vurulsun, İslam dünyası 16. yüzyılda karşılaştığı güçlükleri yenmiş gibi görünüyordu. Hıristiyan dünyasına karşı üstünlüğünü ya da en azından denkliğini bir kez daha ortaya koymuş, dıştan ve içten gelen tehlikeler ortadan kalkmıştı. **Bu yanıltıcı düşüncenin en önemli sonucu, Avrupa'da ortaya çıkan yeniliklere karşı bir tutuculuğun İslam âlemine ve Osmanlı devletine egemen olmasıdır.** İTALYAN RÖNESANSINA HÂKİM OLAN RUH, FATİH SULTAN MEHMET'İN SARAYINDA DA VARDI. YAVUZ SULTAN SELİM VE KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN, BU GÜÇLÜ MİRAS ÜZERİNDE DEVLETİ 16. YÜZYILIN SONUNA KADAR İYİ YÖNETTİLER VE GENİŞLETTİLER. Ama, yenilikçi anlayış da yavaş yavaş sönmeye başlamıştı. Onlardan sonra gelen padişahlar zamanında, yani

16. yüzyılda, Avrupa'da modern bilim, edebiyat ve etkili devlet yönetimini doğuran araştırıcı, yenilikçi akımlar ve anlayış, Osmanlı devletinde görülemedi.

Bu sonucun yaratılmasında İslam dünyasının toplumsal yapısı da etkili oldu. MÖ. 5000'lerden beri, **büyük Mezopotamya uygarlıkları da dâhil, kent insanının memur ve toprak sahiplerine sürekli baş eğmesi, tüccarların işlerini gereğine uygun bir biçimde bağımsızca yürütememeleri, Ortadoğu toplumlarının temel özelliği olmuştu.** Köylü de asker ve devlet memurları tarafından sürekli ve sıkı bir denetim altında tutulmaktaydı. **Bu toplumsal özellikler, ister istemez, şimdi tüm Ortadoğu bölgesinin tek egemeni olan Osmanlı devletine de geçmiş ve devlet en görkemli dönemlerinde bile bu kalıba uymuştur.** Böyle bir ortamda ve özellikle 17. yüzyılın genel zayıflama süreci içinde yeniliklerin ve yaratıcılığın yeşerecek toprak bulamayacağı açıktır.

OSMANLI DEVLETİNİN ZAYIFLAMA NEDENLERİ:

Özel olarak **Osmanlı devletinin önce duraklama ve sonra gerilemesinin açıklanmasında**, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gelen padişahların büyük bir çoğunluğunun yeteneksizliği, zevk ve sefa düşkünlüğü ve kiminin de psikolojik bakımdan dengesizliği, önemli bir neden olarak gösterilir. **Bu, tümüyle doğru bir açıklama olamaz. Osmanlı devletinin zayıflamasının asıl açıklayıcı nedenleri**, bir yanda genel olarak İslam dünyasının yukarda anlatılan zayıflıklarında, öte yanda Osmanlı **devletine özgü yapısal bozukluklarda aranmalıdır**. Batı Avrupa'nın güçlü devletlerinde, belki de Osmanlı tahtındakilerden daha yeteneksiz ve daha dengesiz monarkların sayısı az değildir. Ama bu durum, o devletlerin güçlenmelerini ya hiç etkilememiş ya da çok kısa süreli olarak durdurmuştur. Bu bakımdan, şimdi yapılması gereken, İslam dünyasının gerileme nedenlerine ek olarak, Osmanlı devletine özgü yapısal bozukluklar üzerinde durmaktır. Böyle bir yaklaşım, büyük bir devletin zayıflamasının nedenlerini daha açıklayıcı, öğretici, kısaca daha bilimsel bir temel üzerine oturtabilir. Çünkü, büyük devletler bir iki yöneticinin kişiliği ya da davranışıyla değil, çok temel tarihi, ekonomik, toplumsal ve siyasal güçler tarafından yıkılırlar, **"ölümleri"** de hasta yatağında değil, büyük bir savaşın sonunda olur. Osmanlı devleti bir istisna değildir. Karşı konulamaz güçler zayıflatmışlar, 1. Dünya Savaşı da yıkmıştır.

Osmanlı devletinde başlayan uzun duraklama, gerileme ve yıkılma dönemlerinin en belirgin göstergesi, **Avrupa'da fetihlerin durmuş olmasıdır**. Bu aynı zamanda zayıflama sürecine girilmesinin en önemli nedenleri arasındadır. Osmanlılarda Avrupa içindeki fetihler üç açıdan devletin güçlenmesini sağlamıştı. Her şeyden önce, Müslüman güç olarak Hıristiyan Avrupa'ya karşı savaş, Osmanlılara bir amaç duygusu, birlik ve beraberlik sağlamaktaydı. Devletin enerjisinin tümü bu yönde kullanılmakta ve gelecek savaşlarda başarı kazanmak için devletin yönetimi sıkı tutularak, hâzinenin dolu olmasına dikkat edilmekteydi. İkinci olarak, fetihlerin durmasıyla Osmanlı hâzinesi yoksullaşmaya, ganimet gelirleri ve yıllık vergiler de azalmaya başladı. Pek önem verilmeyen, ama en az ilk ikisi kadar önemli bir başka unsur, yeni fethedilecek topraklar olmayınca, Osmanlı devletinin o zamana kadar başarı ile sürdürdüğü nüfus yerleştirme politikasının da durmasıdır. Bunun sonucu olarak Anadolu'da nüfus gereğinden çok artınca, kişiler birbirlerini soymaya, gidecek yer olmayınca

kentleri doldurmaya ve kırsal bölgelerde karışıklıklar çıkarmaya başladılar.

Kanuni Sultan Süleyman'ın iyi niyetli **toprak reformunun** monarkın isteklerinin aksine sonuçlar doğurması, zayıflamanın ikinci nedeni sayılabilir. Osmanlı toprak sisteminin temel kurumlan olan **has, zeamet ve tımar dağıtımı**, yerel düzeyde görülen aksaklıkların giderilmesi amacıyla yerel otoritelerden alınıp merkezin tasarrufuna bırakıldı. Bu davranış, o dönemde Batı Avrupa'da merkezi otoritenin güçlenmesi yolunda ve özellikle Fransa'da ortaya çıkan merkezileşme süreciyle yakın bir benzerlik gösteriyordu. Bu bakımdan, yenilikçi bir hareket olarak değerlendirilebilir. Ama, Osmanlı devletinde bu toprak dağıtımı, zamanla iddiaların haklılığından çok, merkezde, Saray'da çevrilen dolaplara konu oldu ve **rüşvet alma** gibi amaçlarla yapılmaya başlandı. Böylece, Kanuni Sultan Süleyman'ın amacının aksine, Osmanlı devletinde büyük toprak sahipliğinin ve bunun üzerinde de irsiyet ve miras hakkının doğduğu görülüyor. Bu da, o tarihe kadar Osmanlı fetihlerini büyük ölçüde kolaylaştırmış bulunan ve toprak sahiplerine büyük yararlar sağlayan Osmanlı toprak sisteminin ortadan kalkmasına ve toprak sahibi köylünün büyük toprak sahipleri tarafından sömürülmesine yol açmıştır. Böylece, artık Avrupa köylüsü Osmanlı'yı kurtarıcı gözüyle görmemeye başlamış ve ağır vergi yükünün altında ezilmiştir.

Zayıflamanın üçüncü nedeni, **merkezdeki yönetici kadronun bozulmasıdır**. Daha önce padişahın yönetici maiyeti, kökeni genellikle köylü olanlardan oluşmaktaydı ve bunlar kırsal alanların sorunlarını çok iyi biliyorlardı. Ama, 16. yüzyılın sonlarına doğru padişahın yönetici çevresi içine tümüyle kentlerde yaşayan kişiler girmeye başladı. İşin daha da kötüsü, bunlar aile nüfuzu ya da parayla bu yüksek yerlere geliyorlardı ve yerlerini ölmelerinden sonra oğulları alıyordu. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak Osmanlı devletinde **"NEPOTİZM"** (yüksek devlet mevkilerinin akraba ya da çok yakın arkadaşlara bırakılmasını sağlayan kayırma sistemi) uygulaması başladı. Bu koşullar altında, padişahların devlet yönetimine sahip olamamaları, boşvermişlik, sorumlulukların dağıtılması ve yönetim ilkelerine bağlılığın ortadan kalkması sonucunda, merkezi otorite bozulmuş ve zayıflamıştır. Daha önce hükümdarın mutlak kişisel otoritesine bağlı ve onun maiyeti tarafından etkili bir biçimde yönetilen devlet, padişahların otoritelerinin sarsılmasıyla parçalanmaya, karışıklıklara ve düzensizliğe uğramıştır.

Zayıflamanın **salt ekonomik nedenlerinin incelenmesinde şu noktalar ağır basmaktadır.** Birincisi, ekilen toprağın büyüklüğünde herhangi bir değişiklik olmaksızın, nüfusun hızla artmış olmasıdır. İkincisi, Yeni Dünya'dan İspanyol-Amerikan altını Avrupa'ya sokulunca fiyatlarda artış olmasıdır. Bu da Osmanlı parasının değerinin düşmesine ve yüksek enflasyona yol açtı. Avrupa'nın öteki devletlerinde de aynı enflasyonun varlığına daha önce değinilmişti. Ama, bu devletler, şimdi gelişmiş olan ticaretleri ve Osmanlı devletinkinden daha sağlam olan ekonomik yapılarıyla, enflasyonun etkilerini kısa sürede geçiştirdiler ve belki de bu enflasyonist gidişten uzun vadede yararlandılar. Osmanlı devleti bu ekonomik sıkıntıyı bir türlü atlatamadı. 1584 yılındaki devalüasyonla altın para % 50 oranında değer kaybetti ve askerlerin maaşlarının verildiği gümüş sikkeler eritilerek daha ince bir kalıpla basıldı, içindeki bakır oranı artırıldı.

16. yüzyıl boyunca Osmanlı nüfusu iki kat arttı ve Avrupa'da genişleme olanağı kalmayınca bu nüfusu yerleştirecek toprak kıtlığı çekilmeye başlandı. Toprak kıtlığı köylüleri ve özellikle gençleri başka yerlerde yaşamlarını kazanmaya itti. Osmanlıların **"lonca"** sistemine dayanan ekonomisi, toprak ürünlerinin dışında herhangi bir ekonomik kaynağın gelişmesine de izin vermiyordu. Kıbrıs'ın alınması, sorunu biraz ertelemişti ama özellikle Anadolu, işsiz, topraksız ve köksüz kişilerle doluydu ve bunlar yerel haydutların paralı askerliği gibi buldukları her türlü işe girmeye başladılar.

Hazine büyüyen açığı kapamak için vergileri artırarak yeni kaynaklar arama yoluna gitti. **Bunun yüküyse gerek merkezi, gerek yerel yönetimler kanalıyla köylünün sırtına bindi.** Enflasyonun yükü daha çok sabit gelirlilerin yani asker, sivil ya da adli olsun, memurların üzerindeydi. Bu ise onları rüşvete, kötü yola ve köylülerden hukuk dışı vergi istemeye itti.

Zayıflamanın askeri nedenleri arasında, "yeniçeri ocağı"nın bozulması büyük önem taşıyor. Topraksal genişlemenin durmasının bir başka sonucu da Hıristiyan kökenli asker bulmanın artık imkansızlaşmasıdır. Bu, silahlı kuvvetlere çok sayıda Müslüman nüfusun alınması sonucunu doğurmuştur. Böylece, devlet içindeki çeşitli askeri ocakların bileşimi, dayanışma duygusu ve askeri disiplinleri bozulmuş oldu.

16. yüzyılın ortalarında yeterli sayıda seferin yapılmamasından aylak kalan ve ekonomik durumun kötülüğünden dolayı maaşlarını düzenli alamayan yeniçerilere zanaatkârlık yapma izin verilmiş ve böylece ticaret hayatına atılan ve İstanbul tüccarlarıyla kaynaşan ocağın savaşma hevesi ve disiplini kaybolmuştur. Ayrıca, **Kanuni Sultan Süleyman döneminde evlenmelerine izin verildiğinden, yeniçeri ocağı bir de babadan oğula geçen bir niteliğe kavuşmuştur.** Dolayısıyla, **16. yüzyılın sonlarına doğru yeniçeriler karışıklık çıkaran ve yıkıcı isteklerde bulunan bir ocak biçimine dönüştü.** Örneğin, 1589'da değeri düşürülen parayla maaşları verilince ayaklanarak Topkapı Sarayı'na kadar girdiler ve Divan toplantıdayken padişahtan sorumlu yetkililerin kafalarını istediler. Bu isteğin yerine getirildiğini söylemek, devletin içine düştüğü durumu anlamaya yeter. Üstelik, 1593'te sipahiler ayaklandığı zaman bu isyan yeniçeriler tarafından bastırılmış ve böylece iki ocak arasındaki rekabetten yararlanmak gelenek halini almıştır. Bunun yıkıcı sonuçlarını söylemeye bile gerek yok.

Osmanlı devletinin zayıflama nedenleri arasına konan ve ne anlama geldiği de pek belli olmayan bir **"devletin doğal yayılma sınırlarına kavuşması"** olgusu vardır. 18. yüzyıldan bakıldığında Rusya'nın **"doğal sınırları"**nın neresi olduğu iki aşağı üç yukarı belliydi. Bu devlet daha sonraki yüzyıllarda Moğolistan, Afganistan'ın kuzeyi, Kafkasya'nın güneyi, Polonya'nın doğu bölgesi ve Doğu Avrupa'nın geriye kalan yerlerinde genişleyip güçlenirken, herhalde doğal sınırlarının ötesindeydi. Hele, 17. yüzyıla gelinip, ilk denizaşırı sömürge imparatorlukları kurulduğunda, **"doğal sınırlar"** kavramı, anlamını tamamen yitirdi. Örneğin, merkezi İstanbul olan bir "kara devleti" için Viyana kenti, belki karadan ele geçirilmesi olanaksız olmasa bile son derece zor bir işti. Ama, İtalyan yarımadasına denizden egemen olan bir devlet için, bu denli zor olmasa gerek.

Fatih Sultan Mehmet gibi ufku çok geniş bir hükümdarın yapmak istediği de belki buydu. İstanbul'dan sonra Roma'yı ele geçirmek ve İtalyan yarımadasına egemen olduktan sonra, güneyden Avrupa'nın **"emperyal kalbi"** Viyana'yı çevirmek istemesi, mantığa uygun düşüyor. Aksi halde, 1479'da İtalyan yarımadasının güney ucundaki Otranto'yu eline geçirmesi ve gelecek saldırılar için burada **Gedik Ahmet Paşa** gibi en iyi komutanının yönetiminde **20.000 asker** bırakması nasıl açıklanabilir?

İtalya'nın dağınıklığını koruduğu, birçok kent-devletin birbirine düştüğü bir dönemde, iyi planlanmış ve hevesle yürütülen bir hareketle bu iş gerçekleşebilir, Roma ile Bizans'ın yıkılmasının doğurduğu büyük boşluk, dirik ve güçlü bir devlet tarafından doldurulabilirdi. Ama, **büyük Fatih'in 1481'de genç yaşta vefat etmesi, bu ihtiraslı ama gerçekçilikten pek uzak olmayan planın uygulanmasını engelledi.** ÜSTELİK, VEFATI ÜZERİNE OSMANLI DEVLETİNDE İLK KEZ BAŞLAYAN TAHT KAVGASI SIRASINDA **II. BEYAZIT'IN, KARDEŞİ CEM SULTAN'A KARŞI KULLANMAK ÜZERE GEDİK AHMET PAŞA'YI VE OTRANTO'DAKİ KUVVETLERDEN BÜYÜK BİR BÖLÜMÜNÜ GERİ ÇEKMESİ, OTRANTO'NUN HEMEN DÜŞMESİNE YOL AÇARAK PLANI TAM ANLAMIYLA TARİHİN DERİNLİKLERİNE GÖMDÜ.**

İngiltere, Hollanda, Portekiz gibi devletlerin deniz egemenliğinin büyük önem kazandığı dönemde doğal genişleme alanının sınırları hangi ölçütle, nasıl çizilebilir?

Bir Hindistan, bir Avustralya ve bir Amerika, çizilecek sınırın temel mantığını soramamaktadır. Tüm bu düşüncelerin ışığı altında, söylenebilecek olan, Osmanlı devletinin zayıflamasının temel nedenleri arasına, devletin doğal yayılma alanlarının sınırlarına dayandığı varsayımından çok, açık denizlere tam anlamıyla egemen olamamasını koymak gerektiğidir.

Kaynak:

Oral SANDER, Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e kadar, İstanbul, 2003, s.119-132